

Határ menti kulturális és turisztikai együttműködések megvalósulása Kárpátalján a háború árnyékában

Implementation of cross-border cultural and tourism cooperation in Transcarpathia in the shadow of war

Szerző: Tarpai József¹

Az Ukrajnában található Kárpátalja megye kedvező földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően az Európai Unió által támogatott határ menti együttműködések kiemelt szereplője. Az aktuális pályázati felhívásokon keresztül lehívható források évtizedek óta fontos szerepet játszanak a régió prosperitásának javításában, melyben meghatározó szerep jut a turizmusfejlesztésnek. A Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014–2020 keretén belül meghirdetett prioritások között szintén helyet kapott a turizmus, melynek köszönhetően számos turizmussal kapcsolatos együttműködés valósult meg a régióban a Covid19-világjárvány és a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború ellenére is.

Thanks to its favorable geographical location, Transcarpathia (Ukraine) is a key participant in European Union-supported cross-border cooperation. For decades, funds available through current calls for proposals have played an important role in improving the prosperity of the region, with tourism development playing a defining part. Within the framework of the Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine ENI Cross-Border Cooperation Programme 2014–2020, tourism was among the priorities announced. Thanks to this, numerous tourism-related cooperations were implemented in the region despite the Covid19 pandemic and the outbreak of the Russian–Ukrainian war in February 2022.

Beérkezett/Received: 21. 03. 2025. Elfogadva/Accepted: 06. 07. 2025.

Kulcsszavak: Kárpátalja megye, határ menti együttműködés, turizmusfejlesztés.

Keywords: Transcarpathia, cross-border cooperation, tourism development.

1. Bevezetés

A magyarországi rendszerváltást (1989) követően megnyíló határok a kapcsolatok újjászületését hozták magukkal az egyének, a közösségek és az államok szintjén egyaránt. Ebben az időszakban a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésében kiemelkedő szerepet játszottak az eurorégiós együttműködések. Ilyen volt például az 1993. február 14-én Debrecenben megalakult, közel 150 000 km² és megközelítően 15 milliós népességű *Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetség*, amely az eurorégiók fő ismérveit szem előtt tartva a kölcsönös, határokat áthidaló gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések

létesítése és fenntartása érdekében végezte tevékenységét (SÜLI-ZAKAR 2008). A Szövetségnek Ukrajna további három megyéje mellett Kárpátalja is tagja volt. A határon átnyúló kapcsolatok kibontakozása a továbbiakban magával hozta az Európai Unió (EU) külső határait érintő támogatási politika kiépülését.

Kárpátalja megye (Закарпатська область, Zakarpatska oblast), Ukrajna legnyugatibb megyéjeként, különösen előnyös helyzetbe került a potenciális partnerségek kialakítása terén, melynek Magyarország, Szlovákia és Lengyelország 2004-ben lezajlott uniós csatlakozása újabb lendületet adott. Az EU-bővítés következtében ugyanis a megye a nemzetközi együttműködések lehetséges célterületéből egyszerre az Európai Unió közvetlen szomszédjává vált, amivel jelentős támogatási források váltak számára elérhetővé.

2004 és 2006 között az úgynevezett Szomszédügyi Program (Neighbourhood

¹ docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, tarpai.jozsef@kmf.org.ua

Programme) képezte a határ menti együttműködések egységes keretét, melyet 2007-től az ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument, Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz) programok váltottak fel. Ebben az időszakban már Kárpátalja megye összes külső határszakasza EU-s határszakasz is egyben. Ennek megfelelően a megye négy országgal, illetve egész pontosan azok határ menti területeivel határos, melyek északról dél felé haladva: Lengyelország (Województwo Podkarpackie), Szlovákia (Kassa és Eperjes megye), Magyarország (Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye), Románia (Szatmár és Máramaros megye). Ezért Kárpátalja megye a különböző programkiírások feltételeinek megfelelően, a fentnevezett országok irányába történő határ menti partnerségek kiépítésében, illetve az innen érkező együttműködési kezdeményezések viszonvásában volt érdekelt.

A határ menti együttműködések jelentőségének növekedését mutatja, hogy elsősorban az ENPI-programok kihirdetése után, megjelentek az infrastruktúrafejlesztést (például a határátkelőhelyek korszerűsítése az ukrán–magyar, az ukrán–szlovák és az ukrán–román határon), a nagyobb beruházások kivitelezését, a környezetvédelem erősítését, illetve az árvízvédelmet célzó projektek.

A gazdasági és a társadalmi fejlődésen belül a prioritások között kiemelt helyen szerepelt a határon átnyúló turizmus fejlesztése. A 2007–2013-as európai uniós programozási időszak Kárpátalját érintő turisztikai együttműködési a különböző határon átnyúló túraútvonalak kiépítésére, közös desztinációs menedzsment bevezetésére, a kerékpáros túraútvonalak integrált hálózatának létrehozására, valamint egy nemzetközi natúrpark feltételeinek megteremtésére irányultak (TARPAI 2013).

A határ menti együttműködések fejlődése a vizsgált határrégióban a fent említett programidőszak végeztével sem torpant meg, hiszen meghirdetésre került a *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI (European Neighbourhood Instrument, Európai Szomszédsági Eszköz) CBC (Cross-Border Cooperation, Határon Átnyúló Együttműködési) Program 2014–2020*, melynek a Kárpátalja megyét érintő kulturális és turisztikai vonatkozásai a továbbiakban kerülnek bemutatásra.

2. Szakirodalmi áttekintés

A határrégiók az Európai Unió regionális politikájának stratégiai célrendszerében kiemelt helyet foglalnak el. Itt mutatkozik meg leginkább a fejlettségbeli különbségek mérséklésének, az elmaradott régiók felzárkóztatásának és fejlesztésének, valamint a kohézió és az európai integráció erősítésének

az igénye és lehetősége (BARANYI 2008). Ezt igazolja az a tény is, hogy az EU folyamatosan biztosítja a határ menti együttműködések fejlődéséhez szükséges támogatási kereteket. Ukrajna vonatkozásában az egyik ilyen a *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020*.

A fentnevezett Program meghirdetése idején jelentősen megváltozott Ukrajna és az Európai Unió viszonya, ugyanis 2014. június 27-én *Petro Porosenko* akkori ukrán elnök aláírta az Európai Unió és Ukrajna közötti, mélyreható és átfogó, a szabadkereskedelmi zónát is magába foglaló társulási szerződést. Ez a lépés tovább mélyítette az Ukrajna és Oroszország közötti politikai és katonai ellentétet, ami néhány év múlva, 2022. február 24-én nyílt katonai konfliktus kirobbanásához vezetett. Ukrajna mindeközben egy pillanatra sem állt el az európai integrációt célzó politikájától, aminek egyik eredményeként 2017-ben az ukrán állampolgárok vízumentességét kaptak az Unió területére történő beutazásra vonatkozóan. Végül 2024 júniusában magukat az uniós csatlakozási tárgyalásokat is megkezdte az ország. Ukrajna európai integrációs törekvései és az orosz–ukrán háború minden bizonnyal nagyban kihatnak majd az Európai Unió regionális politikájának alakulására, viszont egyelőre a korábban kialakult keretrendszer biztosítja a határ menti kapcsolatok működését.

A *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020* átfogó célja intenzív és hatékony társadalmi és gazdasági együttműködés generálása volt Ukrajna és az uniós tagállamok közös határ menti régióiban. A Program a 2014–2020-as programozási időszakban közel 74 millió euró értékben támogatta a magyar–szlovák–román–ukrán határtérség határon átnyúló együttműködési projektjeit. A Program összköltségvetése mintegy 81,3 millió eurót tett ki (MAGYARORSZÁG–SZLOVÁKIA–ROMÁNIA–UKRAJNA ENI CBC PROGRAM 2022).

A Program keretében kizárólag olyan pályázatok benyújtására, illetve projektek támogatására volt lehetőség, melyek megvalósításában legalább egy ukrán és egy tagállami (magyar, szlovák vagy román) szervezet vesz részt a jogosult programterületről (1. ábra).

A *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020 Közös Operatív Program (2019)* szerint a tematikus célkitűzések az alábbiak:

- környezetvédelem, valamint az éghajlatváltozás hatásainak enyhítése és az alkalmazkodás megvalósítása,
- a térségek megközelíthetőségének javítása, fenntartható és időjárásálló közlekedési és hírközlési rendszerek kialakítása,

- közös kihívások a biztonság területén,
- a helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökség megőrzése.

Ez utóbbi célkitűzésen belül kapott helyet a Programban a turizmus. Nevezetesen *A helyi kultúra és történelmi örökség turisztikai tevékenységek által történő népszerűsítése* elnevezésű prioritáson keresztül. A történelmi épületek megőrzésével a prioritás célja a támogatásra jogosult terület közös turisztikai célpontként történő fejlesztése kulturális, történelmi és vallási értékek alapján.

1. ábra

A Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020 támogatásra jogosult területei

Forrás: <https://huskroua-cbc.eu/>

A Program keretében három felhíváson keresztül lehetett pályázni a támogatási forrásokra. Az első pályázati felhívás (2017 februárja) kifejezetten nagy infrastrukturális projektek megvalósítására került meghirdetésre, ahol legalább 2,5 millió eurós költségvetési részt kellett infrastruktúra beszerzésére fordítani a Programban meghatározott feltételekkel. A második felhívás (2017 májusa) során a Programban meghatározott összes prioritási témakörben lehetett pályázni, beleértve a turisztikai témájúakat is. Jelen kutatás tárgyát az erre a felhívásra benyújtott és azóta megvalósult kulturális és turisztikai projektek vizsgálata képezi. A harmadik felhívás (2019 novembere) keretében szintén lehetőség volt turisztikai projektek benyújtására. Kárpátaljai partnerek részvételével összesen hat projekt nyert támogatást, de ezek még nem zárultak le, így a jelen kutatásba nem kerültek be.

A program megvalósítását olyan események nehezítették, mint az időközben kitört Covid19-járvány, illetve a 2022. február 24-én kezdődött

orosz–ukrán katonai konfliktus. Ezek az események nemcsak a projektek lezárásának időbeli kitolódását eredményezték, hanem a következő támogatási programkiírás² meghirdetésére is hatással voltak. A pályázati források kiírásának csúszása azt eredményezte, hogy jelen tanulmány elkészülése idején, 2024 végén, még csak az első felhívásra beérkezett pályázatok értékelésének szakaszában tart a Program.

3. Módszerek

Jelen tanulmány tárgyát azon kárpátaljai partner részvételével megvalósult kulturális és turisztikai projektek vizsgálata képezi, amelyek a *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020* programidőszakában meghirdetett második felhívás keretében nyertek támogatást. A kutatás legfőbb célja ezen projektek Kárpátalja turizmusára gyakorolt hatásának felmérése.

A kutatás első lépéseként a fentnevezett Program honlapján közreadott információk feldolgozásával összegyűjtöttem a kárpátaljai vonatkozású turisztikai témájú együttműködések. Második lépésként összeállítottam egy kérdőívet, amelyet eljuttattam azoknak a Kárpátalja megyében működő szervezeteknek, amelyek főpályázóként vagy partnerként részt vettek turizmussal kapcsolatos ENI-projektek megvalósításában a vizsgált időszakban. A kérdőíves felmérés 2024. szeptember 1. és 2024. október 31. között zajlott le.

Szekunder kutatási módszerként elsősorban a szakirodalmi források áttekintése, valamint a vonatkozó pályázati dokumentumok és jogszabályok tanulmányozása, illetve elemzése szolgált.

4. Eredmények

A *Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020* második felhívása keretében Kárpátalja részvételével összesen 11 turisztikai témájú projekt valósult meg, 17 ukrajnai (kárpátaljai) partnerszervezet közreműködésével.

Ez jelentős szám, hiszen egyetlen másik célkitűzéshez kapcsolódó prioritáson belül sem kapott zöld utat ennyi együttműködés. A környezetvédelemhez kapcsolódó célkitűzés keretén belül megvalósult projektek száma: 7, a közlekedéssel kapcsolatos projektek száma: 6. A biztonságos határtérség kialakítását célzó célkitűzés keretén belül a prevencióval kapcsolatosan 6, míg az egészségüggyel kapcsolatosan 7 projekt nyert támogatást.

² Lásd bővebben: Interreg VI-A Next Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine 2021-2027 Programme, <https://next.huskroua-cbc.eu/#> Letöltve: 2024. december 30.

Szintén fontos megemlíteni, hogy a második felhívás keretében támogatást nyert turisztikai projektek csaknem mindegyike kárpátaljai vonatkozású. Mindössze 3 turisztikai projekt kapott támogatást a szomszédos megyékben: Ivano-Frankivszk megyében 2, illetve Csernovic megyében 1 projekt.

Jelen kutatás tárgyát a fent említett 11 turisztikai témájú projekt eredményeinek vizsgálata képezi. A nyertes projektekre vonatkozó legfontosabb adatokat az 1. táblázat összesíti.

A megvalósult projektek a programkiírásban meghatározott célkitűzésnek és prioritásnak megfelelően a helyi kultúra népszerűsítésén és a

1. táblázat

A Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENI CBC Program 2014-2020 keretében támogatott kárpátaljai vonatkozású turisztikai témájú projektek

Projekt megnevezése	Partnerek	Támogatási összeg (EUR)
Kulturális kapcsolatok – kulturális mobilitás a határ régióban	<ul style="list-style-type: none"> Szatmári Megyei Múzeum (RO) Ukrán Kultúra Múzeuma (SK) Kárpátaljai Néprajzi Múzeum (UA) 	508.572,00
A közös történelmi és kulturális örökség helyreállítása	<ul style="list-style-type: none"> Gótikus Út Gyöngyszemei Nonprofit Szervezet (SK) Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye (UA) 	944.589,63
A történelmi Sóstur turisztikai vonzerejének helyreállítása	<ul style="list-style-type: none"> Kárpátalja Területfejlesztési és Együttműködési Ügynökség (UA) Huszt város Önkormányzata (UA) SZSZBMFÜ Nonprofit Kft. (HU) 	344.626,40
SMARTMúzeum	<ul style="list-style-type: none"> „Jadro” Projektmenedzserek Egyesülete Civil Szervezet (UA) Munkácsi Történelmi Múzeum (UA) Kassa Megye Önkormányzata (SK) Kassai Területfejlesztési Ügynökség (SK) Herman Ottó Múzeum (HU) Füzéri Vármúzeum (HU) 	721.501,29
KRA'GAS	<ul style="list-style-type: none"> Máramarosi Kereskedelmi- és Iparkamara (RO) Babes-Bolyai Tudományegyetem (RO) Miskolci Egyetem (HU) Ungvári Nemzeti Egyetem (UA) Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Kereskedelmi- és Iparkamara (HU) Tes Fund Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Alapítvány (UA) 	581.954,68
Művészeteken át	<ul style="list-style-type: none"> Nagymihály Város Önkormányzata (SK) Ungvár Város Önkormányzata (UA) Novum Információs-Innovációs Fejlesztési Központ (UA) Sátoraljaújhely Város Önkormányzata (HU) 	998.750,76
A határokon átnyúló kulturális párbeszéd az európai kulturális örökség megőrzése érdekében	<ul style="list-style-type: none"> Jakabföldre Község Önkormányzata (SK) Nagyberezsnai Községi Tanács (UA) -A polgári kezdeményezések központja Jótékonyági Alapítvány (UA) 	922.813,83
Történelmi műemlékek rekonstrukciója	<ul style="list-style-type: none"> Szinna Város Önkormányzata (SK) Huszt Város Önkormányzata (UA) 	807.222,31
Határokon Átnyúló Művészeti Tér – ArtSpace	<ul style="list-style-type: none"> Nagykapos és Vidéke Társulás (SK) Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület (HU) Pro Cultura Subcarpathica (UA) 	724.636,04
Egyházi kulturális örökség és turizmusfejlesztés Nyíregyházán és Beregszászon	<ul style="list-style-type: none"> Nyíregyházi Magyarok Nagyasszonya Római Katolikus Egyházközség (HU) Beregszászi Római Katolikus Egyházközség (UA) Nyíregyházi Turisztikai Nonprofit Kft. (HU) Ukrán-Magyar Területfejlesztési Iroda (UA) 	844.979,11
A Felső-Tisza régió épített és szellemi örökségének megőrzése	<ul style="list-style-type: none"> Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft. (HU) Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács (UA) Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (UA) 	811.804,17

Forrás: saját szerkesztés a <https://huskroua-cbc.eu/> alapján

történelmi örökség megőrzésén alapultak, központi elemként építve a kapcsolódó régiók nemzetiségi sokszínűségére és gazdag történelmi-kulturális hagyományaira, mindezt úgy ötvözve, hogy az egyes fejlesztések és egyéb projektaktivitások turisztikai funkciót kapjanak. A megvalósult projektek területi elhelyezkedését a 2. ábra szemlélteti.

Kulturális kapcsolatok – kulturális mobilitás a háttérregióban néven, három múzeum együttműködésével zajlott le az a projekt, amelynek a szakmai vonatkozásokon (tudományos konferenciák, terpgyakorlatok lebonyolítása, tudományos kiadványok megjelentetése, kiállítás szervezés, eszközfejlesztés) túl turisztikai együttműködések segítő tevékenységei is megvalósultak. Ez utóbbiak közé sorolható például a kétnyelvű brosúrák kiadása Kőrösmező, Középpaps, Alsókalocsa, Visk, Uzsok településekről, egy a régióban élő nemzetiségek esküvői viseleteit bemutató kiállítás és a *Rural landscape between culture and tourism (Vidéki táj a kultúra és a turizmus között)* elnevezésű fotókiállítás megszervezése, továbbá a projektbe bevont határ menti régió közös értékeinek megismerését segítő applikáció (COOL Museums) elkészítése.

2. ábra

A Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENI CBC Program 2014-2020 keretében támogatott kárpátaljai vonatkozású turisztikai témájú projektek területi elhelyezkedése és az együttműködések irányai

Forrás: saját szerkesztés a <https://huskroua-cbc.eu/> alapján

A közös történelmi és kulturális örökség helyreállítása című projekt keretében felújításra került a kassai Orbán-torony, valamint helyreállítási és restaurálási munkálatokat végeztek az ungvári görögkatolikus székesegyházban. Ez utóbbi számos értékes műtárgyat, műalkotást őrzött meg a vészterhes időkben, amivel jelentősen hozzájárult a régió kulturális örökségének fennmaradásához. Az együttműködés egyik fontos eredménye A Szent Kereszt Felmagasztalása Székesegyház és a munkácsi püspökök rezidenciája Ungváron c. könyv megszületése³. A projekt kapcsán végzett tevékenységek elsősorban a történelmi örökség megőrzésében játszanak kulcsfontosságú szerepet, ami egyúttal turisztikai jelentőségüket is meghatározza.

A történelmi Sótut turisztikai vonzerejének helyreállítása elnevezésű projekt tulajdonképpen egy határon átívelő tematikus turistaút vonal kidolgozását célozta meg, a célregiók közös történelmi és kulturális örökségének népszerűsítésére. A projekt keretében megjelent egy a történelmi Sótut bemutató kiadvány, illetve lezajlott egy a témával kapcsolatos kutatás, valamint területrendezési és szemétszedési akciókat szerveztek a kovászói és a királyházi várromoknál, valamint Viskén a várhegyen. Továbbá kihelyezésre került a sótut szimbolizáló 10 miniszobor a Visk-Huszt-Királyháza-Nagyszőlős-Kovászó-Tiszabecs-Vásárosnamény-Csenger-Nyírbátor-Nagykálló útvonalon (TARPAI 2020).

SMARTMúzeum néven zajlott az a projekt, amelynek célja a történelmi-kulturális örökség interaktív, izgalmas formában való bemutatása volt a munkácsi várban, ami hozzájárul a múzeum turisztikai vonzerejének, illetve látogatottságának növeléséhez. A projekt keretében mintegy 450 négyzetméternyi helyiséget újítottak fel az alsó várban, ahol interaktív 3D-s makettek segítségével készült bemutatókiállítás ismerteti a vár különböző korszakait. A szintén a projekt finanszírozásával kialakított 30 férőhelyes moziateremben a vár történelmét bemutató animációs filmet tekinthetik meg a látogatók, mely 2023 augusztusában – a projekt lezárásakor – már közel 30 ezer megtekintéssel rendelkezett⁴.

A KRAGAS nevet viselő projekt innovatív megközelítés alkalmazását tűzte ki célul a kézművesség és a gasztronómiai örökség turisztikai potenciáljának népszerűsítéséhez a magyar-román-ukrán határ menti régióban. Létrehozásra került a ViaGastrocarpathia elnevezésű kulturális útvonal a kézműves mesterségek és a gasztronómia bemutatására és népszerűsítésére a turisták körében.

³ <https://zakarpattia.net.ua/News/231311-V-Uzhhorodi-predstavly-rezultaty-masshtabnoi-restavratsii-hreko-katolytskoho-Kafedralnoho-soboru> Letöltve: 2024. december 30.

⁴ <https://zaktour.gov.ua/u-mukachevi-prezentuvaly-rezultaty-p/> Letöltve: 2024. december 30.

Művészeteken át – ezzel a címmel valósult meg az a projekt, amely a kulturális örökség emlékhelyeinek megővésére, új tartalommal, funkciókkal való megtöltésére, galériák létrehozására irányult a szlovákiai Nagymihályban és Ungváron. A projekt keretében galéria nyílt⁵ az Ungvár belvárosában található egykori Rákóczi-pince épületében, mely ma a Bagolyvár Történelmi-Kulturális Központnak ad otthont.

A határokon átnyúló kulturális párbeszéd az európai kulturális örökség megőrzése érdekében című projekt a szlovák-ukrán határra jellemző hagyományok és kulturális örökség megőrzését tűzte ki célul, a helyi lakosok és a turisták tudatosságának növelésén, valamint a közösségi szerepvállalás előmozdításán keresztül⁶.

A Történelmi műemlékek rekonstrukciója elnevezésű projekt kapcsán felújításra került egy kis udvarház Szinna városában, a szlovák-ukrán határ szlovák oldalán. Az együttműködésben partnerként részt vevő ukrain Huszt Város Önkormányzata a település egyik fő turisztikai látványossága – a huszti várrom – látogathatóságának javítását tűzte ki célul. Ennek kapcsán útjavításokat végeztek a kiemelt jelentőségű építészeti emlékhöz vezető útszakaszon (1100 m), illetve tereprendezési munkálatokat folytattak⁷.

Határokon Átnyúló Művészeti Tér – ArtSpace néven zajlott az a projekt, mely elsősorban kulturális intézmények kialakítására, örökségkutatásra, kulturális menedzserképzésre, valamint marketing továbbképzésre irányult. A határokon átnyúló kulturális művészeti tér fő feladata egy platform (CBC ArtSpace) létrehozása volt a célrégiók közös turisztikai célpontként történő népszerűsítésére, ami alapul szolgálhat a közös kulturális eseményeknek, a helyi turisztikai termékek piacának, valamint a promóciós és képzési tevékenységeknek a kulturális vezetők és a helyi termelők számára. A projekt előirányozta a magyar közösségi központ felújítását Nagykaposon, a szlovák-ukrán határ szlovákiai oldalán. A megvalósítási szakasz ideje alatt Kárpátalján több, mint 100 programot szerveztek, amelyeken a Covid19-járvány és az orosz-ukrán háború ellenére is több ezren vettek részt, emellett Beregardó településen⁸ sikerült berendezni a Perényi Kultúrkúriát.

Az Egyházi kulturális örökség és turizmusfejlesztés Nyíregyházán és Beregszászon nevet viselő

projekt keretén belül több infrastrukturális fejlesztés ment végbe. Felújításra került a nyíregyházi Magyarok Nagyasszonya-társzékesegyház orgonája, modern mellékhelyiségek kerültek beépítésre a templomban, illetve kialakításra került egy kilátó. Ezen kívül látogatóközpont és közösségi helyiség létesült a plébánia épületében, továbbá kialakításra került három vendégszoba, nagyban növelve a helyszín turisztikai vonzerejét. Az ukrán oldalon felújításra került a beregszászi Szent Kereszt Felmagasztalása templom épületének tetőszerkezete, ereszcatornája és vízelvezető rendszere⁹. Továbbá a munkálatok során új turisztikai attrakció kialakítása céljából látogathatóvá tették a templom harangtornyát, ahonnan csodás kilátás nyílik a városra és környékére.

A Felső-Tisza régió épített és szellemi örökségének megőrzése nevet viselő projekt megvalósítása során 8 kulturális helyszín és egy tájház került felújításra, illetve kialakításra Ukrajnában Nagymuzsalyban, Salánkon, Tizsacsomán, Viskén, valamint Magyarországon Kisvárdán, Tizsabezdéden, Tarpán és Penyigén. A kárpátaljai helyszíneket turistakalauz kiadványok mutatják be: *Tizsacsoma és környéke, Nagymuzsaly és környéke, Salánk és környéke, Visk és környéke* címmel. Ezek a projekt honlapján (tajhazak.org) online formában ukrán és magyar nyelven is elérhetőek (STORIES OF COOPERATION 2024).

A támogatott projektekben részt vevő kárpátaljai szervezetek/intézmények adatainak összesítése alapján megállapítható, hogy a pályázati tevékenység iránt a legnagyobb aktivitást a civil szervezetek mutatják, melyek tevékenységi köre széles skálán mozog: területfejlesztés, projektmenedzsment, innováció, kultúra, turizmus. Őket az önkormányzatok, illetve az egyéb állami fenntartású intézmények, mint például a múzeumok és az oktatási intézmények követik. De a határ menti együttműködésbe a vizsgált időszakban egyházi szervezetek és különböző alapítványok is bekapcsolódtak.

További jellemzője a vizsgált projektrésztvevő szervezeteknek/intézményeknek, hogy mintegy 70%-uk 1991 és 2006 között alakult meg vagy jött létre, a rendszerváltás nyomán induló belső területi szerveződés és a határ menti együttműködések kialakulásának időszakában. Ezzel korrelálva a válaszó szervezetek mintegy 80%-a vett már részt

⁵ <https://zakarpattya.net.ua/News/209140-Uzhhorod-i-Mykhailivtsi-spilno-vtiliuvatyut-mut-hrantovyi-proiekt-Cherez-mystetstvo-ruinui-emo-kordony> Letöltve: 2024. december 30.

⁶ <https://vberez-rada.gov.ua/uspishno-realizovani-proekti-velikobereznianskoi-gromadi-13-25-45-28-10-2024/> Letöltve: 2024. december 30.

⁷ <https://khust-miskrada.gov.ua/proiekt/> Letöltve: 2024. december 30.

⁸ <https://cbc-artspace.com/> Letöltve: 2024. december 30.

⁹ <http://umti.info/index.php?op=item&c=Projektek&id=113> Letöltve: 2024. december 30.

korábban az Európai Unió által finanszírozott valamely más határ menti együttműködési programban, leginkább a turizmus, az örökségvédelem, az oktatás, a kultúra, az egészség, a környezetvédelem, a környezetbarát közlekedés vagy a vállalkozásfejlesztés területén.

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a határ menti együttműködésekben részt vevő kárpátaljai szervezetek/intézmények leginkább partnerszervezetként vesznek részt egy-egy projektben. A vizsgált 11 projektből mindössze két esetben fordult elő az, hogy az ukrainai résztvevő a főpályázó is egyben. Ez arra enged következtetni, hogy ezek az EU-s támogatással megvalósuló együttműködések ad hoc módon, az uniós partnerszervezetek kezdeményezése alapján és lehetőségeinek függvényében jönnek létre, azon kitétel betartása érdekében, miszerint a programszabályoknak megfelelően mindenképpen szükség van egy ukrainai, esetünkben kárpátaljai partner bevonására. Ez tovább erősíti azt az évtizedes gyakorlatot, mely szerint az együttműködések nem stratégiaorientáltan működnek, hanem eseti programokat, fejlesztéseket generálnak a vizsgált régió turizmusában.

Tovább árnyalja a képet a partneri kapcsolatok jellemzése, melynek alapjául a felmérés során kapott válaszok szolgálnak. A válaszadók csaknem 50%-a választott magának partnert a hasonló küldetés és célok miatt, de hangsúlyos azon adatközlők száma is (30%), akik a korábbi együttműködésre alapozva választották meg partnerüket. Az együttműködések kialakításakor 10%-10%-ban volt meghatározó indok a földrajzi közelség, illetve a közös nyelv. A partnerségek kialakításában a magyar és a szlovák szervezetek voltak a legaktívabbnak, míg román oldalról mindössze két projektben volt érdekelttség. Minden bizonnyal ez azzal is magyarázható, hogy az ukrain-román együttműködések támogatására külön program került meghirdetésre¹⁰.

Az adatközlők szerint a projektpartnerek közötti együttműködés szintjét 50%-50%-ban jellemzik az ad hoc, illetve a rendszeres, hosszútávú együttműködések. Arra a kérdésre, hogy a Program befejezését követően a következő uniós programozási időszakban a megkérdezettek tervezik-e projektjük folytatását korábbi partnereikkel, csupán 20% válaszolt igennel, míg 60% csak néhány partnerrel vinné tovább, a fennmaradó 20% pedig más partnerségben folytatná projektjét.

A hatékony partneri együttműködés kialakítása mellett egy projekt megvalósítása szempontjából meghatározó a támogatási összeg felhasználásának mértéke. A vizsgált projektek megvalósítására

összesen 8,1 millió eurót meghaladó finanszírozási forrás került odaítélésre. Nyilván ez az összeg nem teljes egészében Kárpátalja területén került felhasználásra, hiszen ezek a projektek két-, három- vagy akár négyoldalú együttműködés keretében valósultak meg, ennek megfelelően a támogatási összeg is megosztott a partnerek között.

A megkérdezettek 60%-a szerint sikerült teljes mértékben felhasználni a támogatási összeget. Szintén 60%-uk nyilatkozott úgy, hogy a projekt által előírt összes tevékenységet sikerült megvalósítani. 20%-ot tett ki azok aránya, akik szerint nem valósult meg minden betervezett tevékenységük, és a válaszadók további 20%-a választotta az egyéb lehetőséget, amit azzal magyaráztak, hogy bizonyos külső tényezők miatt változtatni kellett a tevékenységek egyes megvalósítási folyamatain. A projektek megvalósítását nehezítő tényezők között 42%-kal az orosz-ukrán háború kitörése vezet, amit az árfolyamváltozások (33%) és a Covid19-pandémia (25%) követ.

A 2. táblázat jól szemlélteti, hogy milyen típusú tevékenységek jellemezték a vizsgált projektek megvalósítását. Eszközbeszerzés, konferencia szervezése és lebonyolítása, illetve különböző fajtájú projektkiadványok készítése és megjelentetése minden együttműködés keretében megvalósult. Jellemző tevékenység a workshopok, tapasztalatcserék és különböző rendezvények szervezése, illetve a projekt témájához kapcsolódó felmérések, kutatások lefolytatása is. Képzések már csak a projektek 40%-ának keretében valósultak meg. A kiemelt ingatlanfejlesztéssel, állagmegőrzéssel kapcsolatos beruházások szintén kevésbé jellemzőek a vizsgált együttműködésekénél, ami tovább erősíti a projektek soft jellegét.

A projektek Kárpátalja megye területén tapasztalható konkrét (turizmussal kapcsolatos) eredményeit és hatásait feltáró kérdésre a válaszadók 57%-a az új turisztikai attrakció létrehozását jelölte meg, míg a fennmaradó 43% a már meglévő turisztikai attrakciók fejlesztésében látta a megvalósult projektek legfontosabb eredményeit. A megkérdezettek 67%-a szerint biztosított a projekt (turizmussal kapcsolatos) eredményeinek, hatásainak pénzügyi fenntarthatósága a Program befejezését követően is, míg 16% nevezte önfenntarthatónak, 17% pedig nem fenntarthatónak az elért projektcélokat és a megvalósított fejlesztéseket. Ez a meglehetősen pozitív hozzáállás vélhetően azzal magyarázható, hogy a vizsgált projektek együttműködő partnerei között nagy számban találhatóak a kis költségvetéssel működő civil szervezeteknél valamivel kiszámíthatóbb működési háttérrel

¹⁰ Lásd bővebben: ENI CBC Romania-Ukraine 2014-2020, <https://www.ro-ua.net/en/home-2014-2020> Letöltve: 2024. december 30.

rendelkező állami fenntartású intézmények, egyházi szervezetek.

2. táblázat

A vizsgált projektek keretén belül Kárpátalja megye területén megvalósult tevékenységek fajtái

Tevékenység megnevezése	A projektek hány %-ában fordult elő?
Eszközbeszerzés	100
Konferencia	100
Workshop	60
Rendezvény	60
Képzés	40
Tapasztalatcsere	60
Kiadványok készítése és megjelentetése	100
Ingatlanfelújítás	40
Ingatlan állagmegőrzése	20
Felmérés, kutatás lefolytatása	60

Forrás: saját szerkesztés a kérdőíves kutatás eredményei alapján

A határ menti együttműködések sikerességét és fontosságát támasztja alá, hogy a válaszadók mintegy 80%-a tervezi, hogy a jövőben újabb, turizmussal kapcsolatos pályázatot nyújt be az EU határ menti együttműködések finanszírozó programjaiban.

5. Következtetések

A Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020 az Európai Unió keleti határán kiépítendő határ menti együttműködések támogatását célzó fontos programkiírás volt, melynek kiemelt célja az intenzív és hatékony társadalmi és gazdasági együttműködés ösztönzése Ukrajna és az uniós tagállamok közös határ menti régióiban. Ebben a programkiírásban Ukrajna három megyéje volt jogosult a részvételre. Földrajzi elhelyezkedés szempontjából ezek közül Kárpátalja rendelkezik a legkedvezőbb lehetőségekkel, hiszen az egyetlen olyan ukrajnai régió, amely a Programban szereplő összes európai uniós tagállammal határos.

Azt, hogy Kárpátalja megye esetében a turizmus, mint fejlesztési prioritás, kiemelt helyet foglal el, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a vizsgált időszakban a turizmushoz köthető legtöbb projekt ezen a területen valósult meg. A kérdőíves felmérésbe ezen turisztikai projektek ukrajnai (kárpátaljai) partnerszervezetei kerültek bevonásra.

A beérkezett válaszok összesítése alapján megállapítható, hogy döntő többségében civil

szervezetek kapcsolódnak be a határ menti együttműködésekbe, de aktívan vannak jelen a különböző állami fenntartású szervezetek és intézmények is. A szervezeteket jelentős aktivitás jellemezte a korábbi határ menti együttműködésekben, ugyanakkor az ukrajnai (kárpátaljai) részt vevő szervezetekre a partnerszervezeti státusz a legjellemzőbb. Ez arra enged következtetni, hogy az együttműködések leginkább ad hoc módon, az uniós partnerszervezetek kezdeményezése alapján és lehetőségeinek függvényében jönnek létre, tehát az együttműködések nem stratégiaorientáltan működnek, hanem eseti programokat, fejlesztéseket generálnak a vizsgált régió turizmusában.

A vizsgált projektek 60%-ában sikerült teljes mértékben felhasználni a támogatási összeget, illetve megvalósítani az összes tevékenységet, mindamelllett a Covid19-világjárvány és az orosz–ukrán háború kitörése jelentős nehezítő tényezőt jelentett az egyes projektek megvalósításában és lezárásában.

A projektek keretében megvalósult tevékenységek igazolják a programfelhíváshoz kötődő célkitűzéseket, miszerint a legfőbb cél normál, vagyis kisléptékű soft projektek megvalósítása volt. A régió turizmusa szempontjából biztató, hogy a vizsgált projektek 57%-a új turisztikai attrakció létrehozására irányult, és többségük esetében biztosított az (turizmussal kapcsolatos) eredmények, hatások pénzügyi fenntarthatósága a Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI CBC Program 2014–2020 befejezését követően is. A határ menti együttműködések fontosságát, egyúttal elérhetőségét jelzi, hogy a pályázó szervezetek 80%-a tervezi biztosan, hogy a jövőben is pályázni fog az EU által meghirdetett forrásokra. Ez egyben arra is rámutat, hogy pályázati projektek segítségével, a turizmus fejlődéséhez hozzájárulva, sikeresen valósul meg a határ menti együttműködés a régióban.

Felhasznált irodalom

- BARANYI B. (szerk.) (2008): *Magyar–ukrán határregió. Együttműködés az Európai Unió külső határán*. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Debrecen.
- SÜLI-ZAKAR I. (2008): *Kárpátok Európa régió: 15 év a határokon átívelő kapcsolatok fejlesztéséért*. Kossuth Egyetemi Kiadó.
- TARPAI J. (2020): A kárpátaljai magyar közösség megmaradását szolgáló kulturális és turisztikai fejlesztések aktuális példái. In: Berghauer S. et al. (szerk.): *Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában: problémák, tendenciák, irányzatok*. Nemzetközi földrajzi

konferencia, Beregszász, 2020. március 26–27. Tanulmánykötet. 2. kötet. Ungvár, „RIK-U” Kft. pp. 613–620.

TARPAI J. (2013): A határ menti turisztikai együttműködések fejlődése Kárpátalja részvételével az Európai Unió keleti határán. *Acta Academiae Beregsasiensis*. 2013/1. pp. 191–210.

Internetes források

ENI CBC ROMANIA-UKRAINE 2014-2020: <https://www.ro-ua.net/en/home-2014-2020> Letöltve: 2024. december 30.

FELSŐ-TISZA VIDÉK ÉPÍTETT ÉS SZELLEMI ÖRÖKSÉGÉNEK TÁRHÁZA: <https://tajhazak.org/> Letöltve: 2024. december 30.

HATÁROKON ÁTNYÚLÓ MŰVÉSZETI TÉR – ARTSPACE: <https://cbc-artspace.com/> Letöltve: 2024. december 30.

HUSZT VÁROS ÖNKORMÁNYZATA: <https://khust-miskrada.gov.ua/proiekty/> Letöltve: 2024. december 30.

INTERREG VI-A NEXT HUNGARY-SLOVAKIA-ROMANIA-UKRAINE 2021-2027 PROGRAMME: <https://next.huskroua-cbc.eu/#> Letöltve: 2024. december 30.

KÁRPÁTALJA TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI ÜGYNÖKSÉG: <https://zakarpat-rada.gov.ua/catalog/agentstvo-regionalno-go-rozvytku-ta-transkordonnogo-spivrobotnytstva-zakarpattya/> Letöltve: 2024. december 30.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR TURISZTIKAI TANÁCS: kmtt.org Letöltve: 2024. december 30.

KÁRPÁTALJAI MEGYEI TURISZTIKAI FŐOSZTÁLY: <https://zaktour.gov.ua/u-muka->

chevi-prezentuvaly-rezultaty-p/ Letöltve: 2024. december 30.

KÁRPÁTALJAI NÉPRAJZI MÚZEUM: <https://www.uzhhorod-skansen.com/projects-6> Letöltve: 2024. december 30.

MAGYARORSZÁG-SZLOVÁKIA-ROMÁNIA-UKRAJNA ENI HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM (2022): *Széchenyi Programiroda*. <https://szpi.hu/cikk/magyarorszag-szlovakia-romania-ukrajna-eni-hataron-atnyulo-egyuttmukodesi-program> Letöltve: 2024. december 30.

MAGYARORSZÁG-SZLOVÁKIA-ROMÁNIA-UKRAJNA HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM 2014-2020 KÖZÖS OPERATÍV PROGRAM (2019): <https://huskroua-cbc.eu/documents/programme-documents> Letöltve: 2024. december 30.

NAGYBEREZNAI TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZAT: <https://vberez-rada.gov.ua/uspishno-realizovani-proekti-velikobereznyanskoi-gromadi-13-25-45-28-10-2024/> Letöltve: 2024. december 30.

STORIES OF COOPERATION (2024): *Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020*. https://next.huskroua-cbc.eu/wp-content/uploads/2024/07/ENI_booklet_final_online.pdf Letöltve: 2024. december 30.

UKRÁN-MAGYAR TERÜLETFEJLESZTÉSI IRODA: <http://umti.info/index.php?op=item&c=Projektek&id=113> Letöltve: 2024. december 30.

VIAGASTROCARPATHIA: <https://viagastrocarpathia.com/> Letöltve: 2024. december 30.

ZAKARPATTYA.NET HÍRPORTÁL: <https://zakarpattya.net.ua> Letöltve: 2024. december 30.